

ATATÜRK VE KADIN

Prof. Dr. EMEL DOĞRAMACI

Tarih içinde yer alan her devlette bir ya da birden fazla ulusal kahramana rastlamak mümkündür. Eski ve köklü devletler yetiştirdikleri liderleriyle övünç duyarlar ve onları lâıyk oldukları uluslararası bir üne kavuşturmak isterler. Bu liderler pek çok devletin ya kuruluşu nedeni, ya da kurtuluşu nedeni olarak isimlerini ölümsüzleştirirler.

İnsanlık tarihi kadar eski sayabileceğimiz Türklerde de, kurdukları her devlette asker olarak, devlet adamı olarak, reformist olarak pek çok lidere, pek çok ulusal kahramana rastlamak mümkündür ve bunların tümü bizim için gurur ve onur sebebidir.

Ölümsüz Atatürk de sadece ulusal kahramanlarımızdan biri değil uluslararası ünü ve saygınlığı olan kahramanlarımızdan biridir. O halde Atatürk, iki ayrı açıdan değerlendirilmek durumundadır. Eğer ulusal boyutta bir değerlendirme yapacak olursak, O'nu, var oluşu sebebimiz, varlığını sürdürürebilişimizin ana kaynağı olarak tanımlayabiliriz, en kısa ifadeyle. Uluslararası alanda ise Atatürk, bir üst cümledeki tanımlama ile yeterince açıklığa kavuşturulamaz. Çünkü, dünya tarihi içinde Atatürk kadar farklı alanlarda liderlik yapmış, yapabilmiş bir lider bulmak gerçekten zordur. Bu sebeple Atatürk, sadece bir askerî deha, mükemmel bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda insancıl bir reformist olarak da dünya tarihi içinde hak ettiği yeri almalıdır. Bunun gerçekleşmesinde bizim önde gelen sorumluluğumuz ve görevimiz söz konusudur. Ayrıca, bütün dünya milletlerinin daha iyi ve daha mutlu bir yarına kavuşabilmeleri için de, Atatürk'ü tanımak durumunda olduklarını unutmamak gerekir.

Atatürk, uluslararası plâformda değerlendirildiğinde, O, artık bir insan olmaktan öte, bir ekol olarak karşımıza çıkacak ve Atatürk değil, Atatürkçülük olacaktır. Kemalizm olacaktır.

Atatürkçülük ise bir bütündür, bir ülküdür. Her bir alt ögesini o bütün içinde incelemek ve anlamak gerekir. Aksi halde, hem öge kısır kalır, hem de bütün özelliğini yitirir. O halde Atatürkçü düşünce 1910'lardan 1940'lara kadarlık bir zaman şeridi içinde dününün ve bugününün değer yargıları da hesaba katılarak, geleceğe yönelik bir şekil-

de ele alınmalıdır. O düşünceyi oluşturan her biri kendi içinde bir bütünlük gösteren, fakat varlığını ana bütüne borçlu olan alt ögeler incelenmedikçe de bütünü anlamak, bütüne yaklaşmak, yani bir başka ifadeyle Atatürkçü olmak söz konusu edilemez.

Atatürkçülük, Atatürk'ün ifadesiyle öz şekilde tanımlandığında; "...Türk milletini medenî dünyada, lâyük olduğu mevkiye yükseltmek, Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temeller üzerinde her gün daha çok güçlendirmek..."¹ dir. Bu tanımlama, Atatürkçülüğü hem kapsam, hem de amaç olarak, hem ulusal anlamda, hem de uluslararası anlamda en iyi ifade eden tanımlamalardan biri, belki de ilki olarak gösterilebilir. Yani, özetle, Atatürkçülük iki anlam taşımaktadır, uygar bir dünya ve güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti.

Atatürk, Türkiye için, Türk Devleti için ve Türk milleti için ne yaptı ise, ne yapmak istedi ise, yukarıda belirtilen kapsam içinde ve bu kapsamın taşıdığı amaç uğruna yapmıştır. Bu değişmez kuraldan hareket edildiğinde bir başka yargıya, bir başka değişmez yargıya daha ulaşabiliriz. O da şudur; eğer Atatürkçülük dediğimiz bütünün ögelerinden birinde herhangi bir sapma olursa, o ögelerden birinde farklı bir yoruma gidilirse doğrudan doğruya bütüne karşı gelinmiş olunur. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli sarsılmış olur, Türkiye Cumhuriyeti hak ettiği düzeye yükseltilemez.

Atatürkçülük kavramını oluşturan ögelerden biri de inkılâplardır. Atatürk'ün kendi görüşü ile inkılâbı; "var olan kurum ve kuruluşları zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son yıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek uygarlığının gereği ilerlemesini sağlayacak yeni kurum ve kuruluşları koymaktadır"² şeklinde açıklanabilir. Zaten Atatürkçülük de budur, yani çağdaşlaşma. Düşüncede ve kurumlaşmada köhneyi, köhneleşmişiyi yok etme, bağnazlığa son verme, tutuculuğu kırma.

Atatürk bütün çabalarında batılı bir toplum olmayı amaçlamıştır. Fakat bu batılılaşma sadece çağdaşlaşma anlamındadır, ve aynı zamanda

¹ M. K. Atatürk, *Nutuk* C. III, s. 606 (Bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

² Hamza Eroğlu-İsmet Gönülal-Muzaffer Arıkan., *Atatürk ve Türk Toplumunu*, Türkiye Zırai Donatım Kurumu Yayınları 2, s. 25, Ankara, 1981.

Türk milletinden, onun millî benliğinden güç alarak çağdaşlaşma niteliğindedir. Yani bir özümsemedir. Ne taklit, ne de adaptasyon (uyarma) şeklinde yorumlanır, Atatürkçülükteki çağdaşlaşma.

Zaten çağdaşlaşma, toplumun kültür yapısının özgürleşmesi ve toplumun sanayileşmesinin sağlanması ile birlikte son aşamada her alanda insanın özgürleşmesi, toplum-devlet yaşamında, inançlarda, değerler sisteminde, ahlâkta erdemli olması, dogmalardan kurtulup, aklı, bilimi ve bilimselliği, lâik düşünceyi dünya işlerinin yol göstericisi olarak kabullenmesi ve insan olmaktan gelen tüm ihtiyaçlarına olumlu cevap verecek düzeni kurmasıdır³. Kuşkusuz tüm bunları bir anda, birlikte çözümlenmesi için bulunmamaktadır. Toplumsal ve ulusal yarar doğrultusunda öncelikler sıralaması içinde toplumsal koşulları da dikkate alarak bir uygulamaya girmek kaçınılmazdır. Her gelişmemiş ülke bunu kendi özünde bir yöntem belirleyerek uygulamaya koymalıdır⁴.

İşte bu çağdaşlaşma basamakları Atatürkçülükte kendisini ziyadesiyle göstermektedir. Her ideolojinin kendine has bir özelliği vardır. Atatürkçülüğün özelliği ise, katı dogmalara dayanmamasıdır. Bu ideoloji bütün toplumlar için geçerli bir ideolojidir. Akla dayanan, bilime dayanan, manevî duygu ve değerleri içinde taşıyan bir ideolojidir.

Atatürkçülük, Türk milletinin ihtiyaçlarından çıkmış bir millî düşüncedir. Özünde insanî değerleri taşır. Yenileşmeye açıktır. İlerlemeye yöneliktir. Bu ideolojidir ki, vatani parçalanmaktan kurtarmış, yıkıntı üzerinde onurlu ve millî bir devlet yükselmesine⁵ neden olmuştur.

Atatürk İnkılaplarına toplu olarak bakıldığında, bunların bazı özelliklere sahip buldukları görülür. Bu özelliklerinin temel amacı ise, bilindiği gibi, çağdaş bir Türk devleti, hak ettiği yere ulaşmış, ulaştırılmış bir Türk milletidir.

Atatürk İnkılapları, Atatürkçülük kavramının vazgeçilmez öğelerinden dedik. Bu İnkılaplar kendi içinde birbirlerine zincirlenmiş bir bütündür. Bu halkalardan biri çıkarılmak istendiğinde artık Atatürkçülük söz konusu olamaz. Hatta bu halkalar bireysel ya da zümre halinde yorumlamalara bile tâbi tutulamaz. Ancak daha derinliğine incelenebilir ve

³ a.g.e.

⁴ a.g.e.

⁵ Ahmet Mumcu, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Millî Birliğin Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: III, sayı 8, s. 373, Ankara, 1987.

anlam yoğunluğu açıklığa kavuşturulabilir. Bu çalışma da Atatürk İnkılâpları zincirinin bir halkası olarak kabul edebileceğimiz kadını ve bunun gündeme getirdiği kadın haklarını bir kez daha ele alarak, değerlendirmelerde bulunmak olacaktır. Bu değerlendirme, psiko-sosyal ve sosyo-politik verilerden hareket edilerek yapıldığı zaman bütünü, yani Atatürkçülüğün esas ideası içinde de kalınmış olur.

Türk Kadını ve Hakları

Atatürk'ün hayatındaki yoğunluk, özellikle askerî, siyasî ve ekonomik savaşların verdiği ruhsal, beden ve zaman baskısı düşünülürse, O'nun kadın ve kadın haklarına gösterdiği ilgi ve bu alandaki özverili uğraşları sadece 'çağdaşlık', 'gelecek', 'önsezi', ya da 'aklıselim' gibi kelimelerle açıklanamaz. Atatürk'ün kadınlara ve kadın haklarına verdiği önem, vurguladığı saygı, O'nun özümsemiş kişiliğinde, çocukluk döneminde ve anasıyla olan ilişkilerinde esas temelini bulur kanısındayım.

Annesi Zübeyde Hanımın ve kardeşi Makbule Hanımın, küçük Mustafa Kemal üzerindeki, aile kavramından gelen etkisi ve Osmanlı'nın pederşahî aile düzenine rağmen kadının aile içindeki, özellikle çocukları üzerindeki nüfuzu düşünülürse, Atatürk'te daha sonra inkılâplar şeklinde kendini gösterecek pek çok reformun temel sebebi daha açık ve seçik olarak ortaya çıkabilir.

Atatürk'ün kadınlarla ilgili düşünceleri, görüşleri ve tutumları öğrenilmiş, yani böyle olması daha doğrudur diye ortaya konmuş değildir. Aksine benimsenmiş özümsemiş birer inanç gibidir. Bu, Atatürk'ün sadece aile ocağında aldığı bir davranış değil, aynı zamanda Anadolu ve Osmanlı uygarlık tarihi hakkındaki derin bilgisinin de bir sonucudur.

Atatürkçülükde, kadın haklarına dönük olarak dikkati çeken en belirgin özellik, kadın-erkek ayırımını ortadan kaldırarak hepsini 'insan' kelimesi içine almış olmasıdır.

Anadolu uygarlığında, İslâm dünyasında, Osmanlı'nın gerek 15. yüzyıldan önceki ve sonraki tarihinde kadının sosyal ve politik yerini iyice incelediği⁶, okuduğu kitapların taranmasından kolayca anlaşılabilen Atatürk, 1923'de Konya'da yaptığı bir konuşmada da kendi kadınları için şöyle demektedir: "dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak., Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, Üni-versal Kitapevi, Ankara, 1982.

köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur. Ve dünyada hiçbir kadın ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milliyetimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez." Bu gözlemdir ki, Atatürk yarının Türkiye'si için kadına nedenli güvenebileceğine inanmış ve yine yarının Türkiye'si için yarının kadınına çağının bile ilerisinde bir statü içinde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Atatürk'ün kendine özgü bir 'kadın' anlayışı vardır. Bugün dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yaymaya çalıştığı ileri düzeydeki görüşü, Atatürk çok daha önceleri dile getirmiştir. 1923 yılında İzmir'de yaptığı konuşmada şöyle der: "...şuna inanmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir...". Yine aynı yıl Türk kadını için de şunları vurgular Atatürk; "...bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir..."⁷.

İşte sadece ülkemiz için değil, bütün dünya devletleri için temel ilkelere biri, Atatürkçülüğün ana felsefelerinden biri budur. Uygarlık dediğimiz, çağdaşlık dediğimiz budur.

Atatürk'ün 1923'lerden itibaren üzerinde titizlikle durduğu ve uygulamaya koyduğu kadın hakları için dünya ancak 1975 yılında birlik olarak çaba sarf etmek gereğini duyacaktır. Bu yılı kadın yılı ilân edecektir.

Kadın ve kadın hakları konusunda Atatürk'ün İnkılaplarını daha iyi anlayabilmek için verilen hakları, belli alanlar içinde sınıflayarak değerlendirmek, bu hakların tümüne yaklaşmak için daha kolay bir yol olarak düşünülebilir.

Eğitimde

1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşması sırasında Atatürk, Kurtuluş Savaşının en heyecanlı ve en telâşlı döneminde kadınlarımızın eğitimi konusuna da değinebilecek gücü gösterebilmiş ve bu konuda, gelebilecek bütün tepkilere rağmen, düşüncelerinin hemen hemen ilk işaretini sözü geçen konuşmasında vermiştir; "...kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacak-

tır... Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâlîne, kendi benliğine, ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir..."⁸.

Aradan daha bir yıl geçmeden 31 Ocak 1923 yılında İzmir konuşmasında da Atatürk bu düşüncesinin üzerine gitmekte ve şöyle demektedir: "...bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimelerin beraber olarak ilim ve irfan kazanmalarıdır. Kadın ve erkek ilim ve irfanı aramak, nerede bulursa oraya gitmek ve onunla cihazlanmak mecburiyetindedir... Türk toplum hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir..."⁹.

Atatürk bütün yurt gezilerinde ve Meclis konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu ele almış ve 1920'li yılların ilk dönemlerinden itibaren toplumu bu konuda bilinçli kılmak için her vesileyi değerlendirmek istemiştir. Nitekim yine Meclis kürsüsünden milletin temsilcilerine ve millete şöyle seslenecektir: "...milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmelerini temindir. Binaenaleyh, kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaktır..."¹⁰.

Görülüyor ki, Atatürk Tanzimat döneminin özellikle saray, konak ve benzeri kapalı eğitimine de karşıdır. Yani kızlarımızın eğitilmesi yetmemekte, aynı zamanda bunların, bu eğitimlerin sosyal hayatta kullanılabilir hâle gelmesi de sağlanmalıdır. Nitekim çok kısa bir süre sonra sağlanacak ve kadın ile erkek birbirine destek olarak sosyo-ekonomik hayatı yönlendireceklerdir.

Kadınların eğitimi, eğitim haklarının korunması ve verilmesi konularındaki bu kararlı ses, bu azimli tutum hemen uygulamaya konulacaktır. 25 Ağustos 1924 günü Ankara'daki Muallimler Birliği'nin düzenlediği akşam yemeğinde konuşan Atatürk, öğretmenlere şöyle sesleniyordu: "...Mu-

⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C: I, Türk Devrimleri Tarihi Enstitüsü, s. 230, İstanbul, 1981.

⁹ a.g.e., C: II, s.90.

¹⁰ a.g.e. C:II, s. 85-86.

allimler! Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette tehziz olunmalıdır. Bu çok mühimdir, bilhassa nazarı dikkatinizi celp ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir...”¹¹.

1928 yılı Ağustos ayında İstanbul, Sarayburnu'nda halkla yaptığı açık-hava toplantısındaki konuşmasında da Atatürk, eğitimle ilgili bölümünde, okuma-yazma seferberliği yönünde milletine şu uyarıda bulunmaktadır: “...her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalciya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olanlara utanmak lâzımdır...”¹².

Bu görüş, Atatürk'ün 1922 Ekim'inde Bursa'daki nutkunda vurguladığı; “...bütün bu gerçeklerin ulusça iyi anlaşılması ve iyi benimsenmesi için, her şeyden önce cahilliği, cehli gidermek gerekir. Bunun için eğitim ve öğretim programımızın, eğitim ve öğretim politikamızın temel taşı cehaletin giderilmesidir. Bu giderilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir...”¹³ savının pekiştirilmesinden ve iddialarındaki sebatından başka bir şey değildir.

Atatürk'ü eğitim seferberliğine ve kadınların eğitilmesi işine iten gerçeği rakamlarla ifade etmek istersek ‘Tedrisat Mecmuası’nın 1913 yılının Mayıs ayında yayınlanan 26. sayısındaki şu istatistiki bilgiyi verebiliriz; Osmanlı Devletinde Eğitim Nazırlığının yönetiminde bulunan orta dereceli okul sayısı, 23’ü yatılı olmak üzere, 94; yüksekokul ise, sadece 17’dir. İlkokulların durumu ise; sadece erkek çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 3083, sadece kız çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 388, yabancı eğitim görenlerin (azınlık ve diğer okullar) sayısı ise, 56’dır. İlkokullarda eğitim yapan toplam öğretmen sayısı ise 6913’dür. Ancak, bu yekûnün 983’ünü hanım öğretmenler oluşturmakta, geri kalan 5950’sini de erkek öğretmenler meydana getirmektedir.

¹¹ a.g.e. C:II, s. 172

¹² a.g.e. C:II, s. 251

¹³ M. Rauf İnan, *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, Ankara, 1983.

Bütün Osmanlı ülkesinde ilköğretim yapan öğrenci sayısı ise, toplam 243.445'dir. Bunların ise sadece 40.455'i kız çocuklarıdır.

Kız öğrencilerin eğitiminde yükseköğretim görmeleri şansı ancak % 11'dir. O da Meşrutiyet sıralarında olmuştur. Kız öğrenciler için İstanbul Üniversitesi'nde açılan özel bölüm ki-adına İnas Darülfünun denmekte idi- ilk kez 1917 yılında 18 kız öğrenciyi mezun etmiştir. 1918'de ise bu rakam ancak 10 olabilecektir.

Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne de ilk kez 1922 yılının Eylül ayında 7 kız öğrenci alınmıştır. Bunlar 1927'de fakülteyi bitirmişler, 1928'de de doktor unvanını almışlardır¹⁴

Osmanlı Devleti'ndeki bu eğitim düzeni ve özellikle kız çocuklarının okuma hakları konusundaki tutumu ancak 1926 Medenî Kanunu ile yasal bir değişikliğe uğrayacak ve "harp okulları" dışında tüm eğitim kurumlarının kapıları, bir daha kapanmamak üzere kız öğrencilere de açılacaktır. Bu sebeptendir ki eğitim konusunda ilk reformist yasa olarak 1926 Medenî Kanunu gösterilebilir.

1927 yılında Türkiye'nin bütün ortaokullarında karma eğitim başlamıştır. Bu suretle, Anadolu hayatı, yani kadınlı-erkekli toplum düzeni sunî ayrıntıları geç de olsa yenerek örgün eğitimin içinde de kendini gösterebilmiştir¹⁵.

1930-31 öğretim yılında meselâ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 3 kız öğrenci varken 1970-71 öğretim yılında aynı fakültede 2030 kız öğrencinin bulunması cumhuriyet devrinin eğitim ilke ve anlayışına uygun düşmektedir¹⁶.

Bu gelişme tartışmasız Atatürk ilkelerinin ve Atatürkcülüğün yarattığı bir durumdur. Atatürk'ün oluşturduğu kamuoyu, zaman zaman hissedilir duraklamalara rağmen bu yolda hızla ilerlemektedir.

Atatürk İnkılaplarının ışığında, kadın eğitimi üzerine bir diğer rakamla ifade de 1923-1984 yılları arasındaki 60 yıllık bir süreç içindeki durumdan çıkarılabilir¹⁷.

¹⁴ Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları, 1953-64, "Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu" Yayınları 9, s. 19, Ankara, 1967.

¹⁵ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, s. 93.

¹⁶ a.g.e. s. 95.

¹⁷ a.g.e. s. 95, ve aynı yazar, *Status of Women In Turkey*, Meteksan, s. 158, Ankara, 1984.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yetişkin erkeklerin eğitilmesi alanında çeşitli hamleler yapılmışsa da, yetişkin kadınların eğitimi 1928'e kadar ciddi bir şekilde ele alınmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Cumhuriyet ilân edildiği devirde Türk halkının sadece % 10,6'sı okur-yazar durumdaydı¹⁸.

1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk Alfabesinin kabulü ile, şehirlerde 16, köylerde 12 yaşın üzerinde, 45 yaşına kadar kadın-erkek her vatandaş okur-yazar olduklarını gösterir bir belgeyi almaya hak kazanıncaya kadar bu kurslara devama mecburî tutulmuştur¹⁹.

1928'de yeni Türk alfabesinin kabulünde okur-yazar kadın nüfusunu yüzde sıfır olarak kabul etmek kaçınılmazdır. O günden bugüne geçen zaman içindeki gelişmeyi, kadınların okur-yazarlık durumu açısından şöyle rakamlayabiliriz²⁰. 1970 yılında toplam kadın nüfusu 17.578.190, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu ise, 8.424.000 dir. 1975 yılında da, toplam kadın nüfusu, 19.602.989, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu, 5.824.000 dir. 1980 yılında ise, toplam kadın nüfusu 22.041.595, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu 3.863.000 dir. Bugün eğitime verilen önemin altında hiç şüphesiz Atatürk'ün inkılapları yatmaktadır. Kadın ve kadın haklarının 1920'lerden sonraki gelişmesi, zaman zaman kasıtlı ya da kasıtsız aksamalara uğramasına rağmen elli yılda ihmal edilemeyecek ölçüde bir yükselme göstermiş ve eğitim alanında, ilköğretimde kadın-erkek eşitliği sağlanabilmiştir. Ortaöğretimde ise, 3/4 oranı kadınların aleyhine ise de, sosyo-ekonomik ve töresel temeller gözönüne alınırsa bunu da bir başarı olarak düşünebiliriz. Yükseköğretimde de durum özellikle batıya oranla bimevneniyet verici gözükmektedir. Bugün yükseköğretim yapan erkek nüfusun % 50'sine ulaşan kadın nüfusu, gelecekte iş olanaklarının artırılmasıyla daha da yükselecektir. Geçici değişiklikler, bazı politik durumlara dayandırılabilirse de genel eğilim kızların da yüksek tahsile karşı istek gösterdikleri doğrultusundadır.

1986 yılı ÜSYM İstatistiklerine dayanarak günümüz yükseköğretimini cinsiyetlerine göre şöyle oranlayabiliriz. 1984-85 öğretim yılı esas alındığında toplam öğrenci sayısının % 31.43'i kız öğrenci, % 68.57 si ise erkektir.

¹⁸ Perihan Onay, *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 35, Ankara, 1968.

¹⁹ a.g.e.

²⁰ Emel Doğramacı, *Status of Women In Turkey*, s. 160, Meteksan, Ankara, 1984. Ve Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985.

Bunu da bilim dallarına göre ele alırsak, karşımıza şöyle bir görüntü çıkmakta;

	<u>Kız öğrenci</u>	<u>Erkek öğrenci</u>
Dil ve edebiyat alanında	% 51.92	% 48.08
Matematik ve fen bilimleri	% 43.08	% 56.92
Sağlık bilimleri	% 37.09	% 66.91
Sosyal bilimler	% 29.57	% 70.43
Uygulamalı sosyal bilimler	% 33.36	% 66.64
Teknik bilimler	% 19.70	% 80.30
Ziraat ve ormancılık	% 27.61	% 72.39
Sanat	% 56.86	% 53.14

oranlamada da görüldüğü gibi, yakın tarihimiz içinde üniversitemizdeki kız sayısının, bazı alanlarda özellikle, sanat, fen bilimleri, matematik ve dil ve edebiyat alanlarında erkeklerle eşit düzeyde seyretmesi, büyük bir aşama olarak düşünülmesi gerekmektedir.

Hukukda,

Kadınlar için yapılan yasal gelişmelerin kökeni, belki de, 24 Haziran 1920 tarihli önerge ve buna bağlı olarak çıkan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye'de yer alan "egemenliğin kayıtsız şartsız milletın malı olması" ilkesine dayanmaktadır. İlk kez, "millet" kelimesi içinde kadın ve erkek ayırımı yapılmaksızın "egemenlik" hakkına, Mustafa Kemal Paşa'nın bu önergesiyle kavuşulacaktır.

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 3 Mart 1924'de de hilâfet müessesesinin son bulması iktidar ve güç simgesi olan "erkek" anlayışına da son vermekte idi, bir bakıma. 24 Haziran 1920'de başlayan ve 29 Ekim 1923'de son bulan bu ilk hukuk düzeni çalışmaları ve yeni devlet şekli kurma gayretleri daha sonra gelecek inkılâpların temelini oluşturması bakımından son derece önemlidir.

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu da, Tanzimat artığı ikili eğitimi yok eden bir yasa olarak, Atatürk'ün önderliğinde gelişen ve O'nda simgesini bulan Türk İnkılâplarının doğal bir sonucu idi ve kaçınılmaz varlığını gerçekleştirmesinin zamanıydı.

Türk Millî Eğitimi, Türk insanını kadını ve erkeğiyle çağdaştırma yönünde atılan en cür'etli adımlardan biri ve belki de ilki sayılmalıdır.

Tevhidi Tedrisat Kanununun esas amaçlarını şöyle belirtebiliriz:²¹

- Türk eğitimi lâiktir. (Öğretim, müspet bilimleri esas aldığı ve dinî öğretimi zorunlu kılmadığı için)
- Türk Eğitiminde tek okul sistemi vardır. (Her vatandaşın, istediği öğretim derecelerinde okuma imkânına sahip olduğu için)
- Türk eğitimi devletçi ve milliyetçidir. (Halkın eğitimini ve öğretimini kamu hizmetlerinden bildiği ve bütün uyruklarını aynı hakta bir millet varlığı saydığı için)
- Türk eğitimi demokrattır. (Her eğitimi ve ferdi gelişmeyi bütün vatandaşlar hakkında kabul ettiği için)

Eğitimin birleştirilmesinde göz önüne alınan amaçlar, yeni yasalarla verilen hakların bilinçli olarak değerlendirilebilmesini ve kullanılabilmesini de amaçlıyordu, şüphesiz.

Atatürk 1923 tarihli konuşmasında şöyle demektedir: "... daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına ilmî, ahlâkî, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur..."²²

Bu konuşmalar da yakın bir gelecekte yapılacak başka bir reformun ilk işaretleriydi. Nitekim 4 Nisan 1926 tarihinde yayınlanan Türk Medenî Kanunu 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girecek ve bu Kanunla Türk kadınları belki de hayatlarında ilk kez yasal olarak evlenme işlemini evlendirme memuru önünde ve tarafların rızası ile yapabilecek ve yeniden evlenmek isteyen kimsenin, eski evliliğinin ölüm, boşanma veya bozma kararı ile ortadan kalkmış olduğunu kanıtlamak zorunluluğu gibi çağdaş hakları kazanacaktı.

Özellikle bu iki yenilik, Türk kadınının İslâm dininden gelen ve sosyal ezikliğine sebep olan bir durumu, erkeğin birden fazla evlenmesiyle ortaya çıkan bir durumu yasal bakımdan yok etmekte idi. Ayrıca evli bir kadının "kuma" endişesini ya da haberi olmadan babası ya da vasisi tarafından evlendiriliverme endişesini de ortadan kaldırmaktaydı. Gerçek bir reform olan bu atılım Osmanlı hayatının en önemli özelliklerinden birini

²¹ Hamza Eroğlu-İsmet Gönülal-Muzaffer Arıkan, *Atatürk ve Türk Toplumunu*, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları 2, s. 271-272, Ankara, 1981.

²² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C: II, s. 150-151.

de, bir daha geri gelmemecesine yok ediyordu. Şüphesiz bu reformist tutum ve davranışlar, hakka, müeyyideye bağlanan kararlara rağmen uygulamada zaman zaman duraksamalar ve hatta gerilemelere uğramaktadır. Bu tür tutumları belki de kadınlarımız açısından sahip oldukları hakları korumaları, ya da haklarına sahip çıkmaları için birer sınav dönemi olarak düşünmek mümkündür. Çünkü özümsemeyen ya da sahip çıkılmayan hakların geleceği her zaman kaygı ile karşılanmak durumundadır. Atatürk bu gücü Türk kadınlarında gördü ise, doğru görmüştür ve Türk kadınları da Atatürk'ü haksız çıkartmamak durumundadır.

Siyasette,

Siyaset alanında kadınlara verilen hakları, eğitim ve hukuk alanında verilen hakların bir devamı, kaçınılmaz bir sonucu olarak düşünmemiz gerekir. Kadın-erkek eşitliğinin en somut kanıtıdır bu haklar.

Siyaset alanında ilk yasa olarak 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Kanun gösterilebilir. Bu Kanunun 23 ve 24. maddeleri ile Türk kadınına ilk kez belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkı tanınmaktaydı. Bu Atatürk'ün yıllardır yapmak istediği ve bu amaçla büyük bir kamuoyu oluşturduğu bir siyasî durum idi.

26 Ekim 1933 tarihli değişiklikle de Köy Kanununa, kadınların Köy İhtiyar Heyetine ve Muhtarlığa seçilme ve seçme hükmü konmuştu ki bu belki ilk siyasî yasadan çok daha temele hitap eden bir karar idi.

Bu yasa değişikliğinden yaklaşık bir yıl sonra Atatürk ve arkadaşları 5 Aralık 1934 tarihinde Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun 10 ve 11.maddelerinin şu hale gelmesini oybirliğiyle sağlayacaklardır;

10. Madde; 22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, mebus seçme hakkına haizdir,

11. Madde; 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk mebus seçilebilir.

Atatürk bir kez daha ileri görüşlülük vasfını böylece kanıtlama olanağı bulabilmekteydi. Bilindiği gibi o tarihte, yani 1934'lerde birçok Avrupa ülkesinde bu iki haktan, ikisinden ya da seçilme hakkından mahrum bulunmaktaydı.

Bu ilk siyasî haklardan sonra bütün hukuk mevzuatı incelenecek ve bütün yasalar gözden geçirilecek, cinsiyet farkını vurgulayan, ima eden ya da yoruma açık kelimeler vatandaşı, kişi, her kim, herkes, kimse ya da Türk gibi iki cinsi de kapsayan ifadelere dönüştürülecektir.

Anayasamızın son değişikliği içinde ilk milletvekili seçimi 1935 yılının Şubat ayında yapılmıştır. Ankara'da 40.860 seçmenden 37.542 kadın ve erkek vatandaş, ikinci seçmenlere oy vermiştir. Büyük Millet Meclisi'ne 18 kadın milletvekili girmiş oldu (1 Mart 1935)²³.

Aradan onbeş yıl geçmeden 1950 yılında ilk kadın Belediye Başkanı na rastlanacaktır. 1971 de de ilk kez Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadın Başkanvekili seçilecektir²⁴

Kadınlarımız o zamandan bu yana bir çok ülkelerden daha evvel sahip olduğu bu kutsal ve pek şerefli hakkını kifayyetle kullanmaktadır. Ancak, genel nüfus oranımızla ölçülemeyecek kadar az rakamlarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girilmiş olması, üzerinde durulacak üzücü bir olaydır. Örneğin, 1935 seçiminde 18 milletvekili kadınıımız vardı. Bu rakamlar 1939'da 16, 1943'de 16, 1946'da 9, 1950'de 3 ondan sonraki dönemlerde de sırasıyla 4, 8, 3 ve 8'dir. Kurucu Meclis'de 4, 1961'de 3, 1965'de 8, 1969'da 5, Danışma Meclisi'nde 4 ve nihayet 1983 seçiminde de 12. Böylece 1935'den beri parlamentomuza ancak toplam 121 kadın parlamenter girmiş bulunmaktadır²⁵. Bu durumun yakın bir gelecekte fazla bir değişiklik göstermeyeceğini söylemek herhalde fazla kötümserlik olmaz.

Bugün Birleşmiş Milletlerin Anayasasında; "insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük küçük milletler içinde hak eşitliği" prensibi kabul edilmiştir²⁶. Oysaki Atatürk ve O'nun inançlı arkadaşları bu hakları çok daha önce Türk kadınına vermiş bulunmaktaydı.

Afet İnan'a göre çağdaşlaşmada Türk kadınına iki türlü görev düşmektedir. Biri, kendi haklarını ödev karşılığı kullanmak, diğeri ise bunları bilmeyenlere geniş halk kitlelerine anlatmak²⁷.

²³ Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, Atatürk Serisi 10, Millî Eğitim Basımevi, s. 151, İstanbul, 1968.

²⁴ *Atatürk ve Kadın Hakları*, ortak yapım, s. 172.

²⁵ Burhan Göksel, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: I, Sayı. 1, s. 230, Ankara, 1984.

²⁶ Afet İnan, *Çağdaşlaşmada Kadın Hakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: I, Sayı:2, s. 334, Ankara, 1985.

²⁷ a.g.e.

Sosyal Alanda,

Anadolu uygarlık tarihi ve ondan önce de Türklerin tarihi, kadınların sosyal hayattaki etkisini ve önemini gösteren pek çok yazılı belge, sanat eseri ve törelerle doludur. Özellikle idarî düzeyde ve aile düzeninde Türk kadınının oynadığı rol bugün batıda bile örnek olarak gösterilebilmektedir.

Bu konuda en eski belge olarak Dede Korkut Oğuznameleri gösterilebilir²⁸. Kurtuluş Savaşında kadının oynadığı rol, devleti ve milleti için yaptığı hizmet hiç şüphesiz savaştan sonra da devam edecekti ve nitekim etmiştir, etmektedir.

Kadınların toplumsal varlıklar olarak yerlerini almaları bir uygarlık aşamasıdır ve Atatürk İnkılâplarının en önde gelenidir. Bütün öteki inkılâplar, kadını, topluma toplumsal bir değer olarak yeniden kazandıran kadın hakları inkılâbının başarısına bağlıdır.

Kadının toplumsal değerinin bilinmediği, anlaşılmadığı, azımsandığı dönemlerde toplumlar kalkınamamış, geri gitmişlerdir. Batı tarihinde bunun açık örnekleri görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal bünyesindeki çöküşün de başlıca sebebinin, kadınların toplumdan çıkarılmasında gören düşünürler vardır²⁹.

Bir kadının sosyal alandaki rolü, önemi ve katkısı ilk aşamada aile düzeninden ortaya çıkmaktadır, şüphesiz. Bu itibarla ilk aşamada kadının anne olması vasfı üzerinde durmak gerekmektedir. Bu konuda Atatürk, Türk kadınına ve Türk toplumuna şöyle diyordu; "...bugünün anaları için, gerekli vasıfları taşıyan evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir organ haline koymak, pek çok yüksek niteliklerin sahibi olmaya bağlıdır. Bundan dolayı, kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdur. Eğer gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdır..."³⁰.

Yeni Türkiye'nin sosyal hayatında kadın, öğretmenlik mesleğiyle ilk kez topluma katılır demek çok hatalı bir sav olmaz.

²⁸ Müjgan Cunbur, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Konferansları 1953-64, s. 92, Ankara, 1967.

²⁹ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, s. 80.

³⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C:II, s: 149.

İstanbul Üniversitesi'ne 1921 yılından itibaren alınan kız öğrenciler sayısında ve bunların iş hayatına atılmaları ile öğretmenlik dışı mesleklerde de kadınlar görülmeye başlanmıştır.

Bu aşamada iş alanları içinde en çok itirazı hekimlikte görmekteyiz. Toplum bu dalda uzun süre kadınları istemeyecek ya da onlara güvenmeyecektir. 1920'li yıllarda bu konuda gazete kupürlerinde pek çok tepkili yazılar görmek mümkündür. Fakat yine de özellikle Atatürk tarafından oluşturulan ortam sayesinde 1927 yılında ilk kadın doktorlarımız iş hayatına atılacaktır.

Bugün bütün alanlar Türk kadınının emeğine açık bulunmakla birlikte çok az sayıda da olsa belli dallarda ya yasal, ya da tutum bakımından engeller vardır. Bunların en başında belki de askerlik hizmetleri ya da millî savunma hizmetleri gelebilir. Olağanüstü hallerde ve seferberlikte kadın erkek ayırımı gözetmeyen mevzuatımız, normal zaman için kadınlara askerlik alanını kapatmış bulunmaktadır³¹.

Ayrıca, kaymakamlık görevinin de uygulamada kadınlara kapalı olduğunu söyleyebiliriz.

Oysaki, hemen hatırlatılmasında yarar görülen bir husus askerî hava hareketına katılan ilk kadın bir Türk kadınıdır. Mustafa Kemal, 1935 yılında Sabiha Gökçen'i Sivil Havacılık Teşkilâtına, ondan sonra da Eskişehir Hava Okuluna alır. 1938'de Gökçen, erkek meslekdaşlarının yanında Dersim Harekâtına katılacaktır.

Daha dün peçe altından dünyaya bakabilen Türk kadınının çeşitli uluslararası, bilimsel, sosyal ve kültürel yarışmalarına katılması ve ilk sıraları almasının arkasında da şüphesiz Atatürk bulunmaktadır.

Bugün için sosyal ve ekonomik hayatın her aşamasında ve bu aşamaların her düzeyinde kadının görev aldığını ve bunun en tutucu yaklaşımlar içinde bile olağan karşılanmaya başlandığını sevinçle görebilmekteyiz. Bu, elli, altmış yıllık bir geçmişin sonucu olduğu gibi kadınlarımıza Atatürk'le gösterilmeye başlanan güvenin de bir sonucudur. 1930 Şapka İnkılâbında kadınlara seslenmeyişi'nin sebebi bu inanç ve kadınların sağduyusuna gösterdiği güvendir.

³¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Millî Savunma Hizmetinde Kadın adlı kitap önerilebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi şimdi kadınıyla-erkeğiyle Türk toplumuna düşen görev, kadın hakları espirisi içinde Atatürk'e olan bağlılıklarını sadece sözle değil, davranışlarla da göstermektir. Bunun yolu ise kadın haklarına ve bunun mimarı **Kemalizm'e** sahip çıkmaktır.